

Др Гордана Мрдак¹
Висока школа примењених струковних студија
у Врању
Др Раде Кнежевић
Универзитет Унион Никола Тесла
Факултет за пословне студије и право, Београду

ПРЕГЛЕДНИ РАД
Рада је примљен 16.06.2014.
Рада је одобрен 18.08.2014.

ЗЕМЉА, РАД И КАПИТАЛ КАО УСЛОВ РАЗВОЈА ПРИВРЕДЕ

Апстракт

Тржиште фактора производње је тржиште земље, рада и капитала. Фактори производње имају своју цену. За земљу се плаћа рента, за рад надница а за капитал камата. На тржишту капитала постоје две величине: K – количина капитала и K' – каматна стопа. Носилац понуде овде је зајмодавац, а носилац тражње зајмопримац. Капитал је новац који се инвестира у елементе процеса производње и има могућност да се по завршетку производног процеса увећа.

Кључне речи: тржиште земље и природних ресурса, капитал, тржиште рада.

ЈЕЛ Класификација: О11, О47, Е20

LAND AND LABOR AND CAPITAL AS A CONDITION FOR DEVELOPMENT ECONOMY

Abstract

The market is the market of production factors land, labor and capital. Factors of production have its price. For a country pays rent, wages for work of a capital interest. In the capital market, there are two sizes: K - capital stock and K' - the interest rate. Bearer of the offer here is the lender, the borrower and the holder of the demand. Capital is the money you invest in the elements of the production process and has the ability to be at the end of the production process increase.

Keywords: market land and natural resources, capital, labor market.

Увод

Економска активност подразумева сврсисходну делатност која има за циљ стварање материјалних добара са могућношћу избора између више опција, како би се ограниченим средствима задовољиле људске потребе. Како су људске потребе разноврсне то су оне основа за различите делатности.

Економију као друштвену науку не интересује техничка страна производње.. Она изучава друштвену страну и може се рећи да је друштвена и историјска наука.

¹ gordanavranje@gmail.com

Она је друштвена наука јер проучава друштвену страну производње, која се састоји управо у томе да су људи увек када су производили, распоређивали и размењивали материјална добра успостављали одређене везе и односе.

За разлику од других фактора производње, а посебно од потрошних и производних добара, тржишне законитости се испољавају на посебан начин. То се односи како на понуду земље, тако и на тражњу за њом. Као свеукупност односа понуде и тражње, то тржиште испољава све функције (селективну, алокативну, дистрибутивну и информативну) на посебан начин. Сусретање понуде и тражње је због статичности земље строго географски условљено. Као и на другим тржиштима, и на овом се формира цена као израз односа понуде и тражње.

Основна економска улога и функција тржишта капитала је да омогући привредним предузећима и појединцима да брзо мењају структуру и смер својих портфеља дугорочних хартија од вредности, односно да у складу са својим потребама брзо и без посебних трошкова постану зајмотражиоци или штедише. Уз то, они усмеравају слободни капитал у најпродуктивније и најрентабилније инвестиционе пројекте.

Земљишни капитал је посебан облик капитала који је уложен ради стицања приватне својине на одређеном земљишном тлу. Доходак који приватна својина и монопол доноси зове се рента. За разлику од других облика капитала који су производни и створени у претходним процесима производње и као такви могу се и даље увећавати, земљишни капитал се не може производити нити увећати.

Власник капитала који се определио да уложи свој капитал у куповину земље, постаје власник тог земљишта. Поред тога, он стиче и монопол на коришћење природних услова везаних за то земљиште. Како су потребе за најбољим површинама веће него што практично нуди природа, да би се задовољиле потребе за пољопривредним производима неопходно је да се у обраду узму и мање плодно земљиште као и земљиште које има лошији положај у односу на тржиште.

Зајмовни капитал је привремено ослобођени део индустријског капитала у новчаном облику који се уступа на употребу зајмопримцима на одређено време. Зајмопримац, позајмљени новац враћа зајмодавцу, а из оствареног профита плаћа камату. Камата је минималан износ који би зајмодавац остварио као профит у процесу производње уместо што га је позајмио зајмопримцу.

Тржиште земље и природних ресурса

Земља је изворни и оригинални фактор производње. Заједно са радом земља је била основа за формирање иницијалног капитала. Несумњив је огроман значај земље за развој сваког друштва и човечанства у целини. Економисање земљом због тога има огроман утицај на друштвено-економски развој сваке заједнице.

Ужи појам земље обично се односи на обрадиву површину чијом експлоатацијом се добијају пољопривредни производи. У ширем контексту анализа се везује и за природне ресурсе као што су минерално и радно богатство, национални паркови, заштићене природне вредности, ваздушни, морски и копнени коридори и сл. Одређивање надокнаде за коришћење природних ресурса има велики значај код очувања природне равнотеже. Рационално коришћење природних ресурса предуслов је успешног спровођења политике у области екологије, заштите здравља и одрживог развоја. Тржиште земље и природних ресурса је веома специфично.

Рента је основни стимуланс за рационално коришћење земље као фактора производње. Као надокнада за газдовање земљом, рента омогућава да се овај важан

природни и економски ресурс користи уз примену економских принципа. Овај став добија на значају када се узме у обзир да је земља по својој површини ограничен ресурс. У односу на друге факторе производње, ограничена је могућност увећања ефеката коришћења земље сагласно закону о опадајућим приносима, јер је на примеру земље очигледно да би после критичног увећања улагања вештачких ђубрива, хемијских средстава, воде и др. приходи од обраде земље били сразмерно мањи или би се чак смањили у апсолутном износу.

Специфичност понуде земље је њена изузетно ниска ценовна еластичност. То произилази из ограничености ресурса званог земља и стално растућих потреба за тим фактором производње. Понуда земље је скоро фиксна. Апсолутна нееластичност понуде је немогућа због постојања развоја технике и технологије, откривања нових сировина и енергената као проширења обрадивих површина земље освајањем пустиња или мора.

Оно што је подложно променама јесте употреба земље. На пример, пољопривредно земљиште може да се претвори у градско грађевинско земљиште. У том смислу ће се променити структура понуде, али не и сама површина земље. Понуда земље, зависи од њеног положаја.

Једна од карактеристика понуде земље је и немогућност њене репродукције (обнављања) и проширења. То се нарочито односи на необновљивост минералног блага и др. Делатност човека везана за експлоатацију земље може само да смањи њену издашност, али не може да утиче на понуду.

Тражња за земљом је условљена истим факторима од којих зависи тражња за другим ресурсима. Мотив за исказивање и реализовање тражње за земљом је њено коришћење у сврху производње, становања, изнајмљивања. Зависно од сврхе коришћења, тражња ће се усмеравати ка обрадивом земљишту у брдско-планинском подручју далеко од градова и саобраћајница, ка земљи у равници у приградском подручју са добром инфраструктуром или ка земљишту у центру града.

Тражња за земљом има сезонски карактер. Тражња за обрадивим земљиштем је различита у различитим сезонама (уочи или након сетве, на пролеће или у току зиме). Тражња ће бити већа за земљиштем на коме успевају пољопривредне културе које су у претходном периоду имале високе цене. Сезонске флукуације тражње за земљом као изведене тражње из тражње за пољопривредним производима описује Кобвеб теорема (теорема паукове мреже).

Велики утицај на величину и структуру тражње за земљом је положај земље у односу на саобраћајнице, градска и сеоска насеља., система за водоснабдевање, индустријских постројења за прераду и др. Јасно је да ће се више тражити површине које имају повољнији положај који може да олакша производњу и да је учини економски оправданом.

На тражњу за земљом утиче и могућност добијања различитих ресурса из ње. Најбољи пример за то је земља богата водом, шумом или минералним благом. Уз пољопривредне производе из те земље се могу добити и други производи који могу учинити коришћење земље много исплативијим него да тих ресурса нема.

Квалитет земље је значајан фактор који опредељује тражњу за њом. Сагласно закону о приносима различита плодност земље може дати веома различите ефекте коришћења. Хумусно земљиште има предности у односу на пешчару јер би иста количина баченог ђубрива дала много бољи принос на квалитетнијем земљишту. Крива тражње за земљом је крива граничног прихода фирме која изнајмљује земљу.

Еластичност тражње за земљом одражава однос процентуалних промена изнајмљене површине земље и процентуалне промене цене њеног коришћења. Геометријски посматрано, еластичност се мери нагибом криве тражње. Уз то, еластичност тражње за земљом показује удео ренте у трошковима производње.

Различити типови земљишта имају различиту еластичност тражње. Тражња за обрадивим површинама које имају природне предиспозиције за одређени тип производње расте како је атрактивност или исплативост обраде земљишта већа. Различита еластичност може да се објасни и различитом заменљивошћу земље капиталом и радом. Дobar пример за то је земљиште у ужем градском језгру великог града. Тражња за таквим земљиште је еластична. За разлику од тог случаја, тражња за земљиштем богатим рудним благом је мање еластична због тога што се на страни тражње јавља само мали број потенцијалних купаца, најчешће предузећа која прерађују руду. Са порастом дохотка, друштвеног стандарда и побољшања услова живота, све више се развија организована тржишна потрошња производа ширег асортимана и бољег квалитета².

Улагање капитала у обрадиво земљиште чини тражњу еластичнијом према цени закупа. Међутим, неки видови пољопривредне производње нису подложни великом утицају техничког прогреса, што ствара мање еластичну тражњу.

Рента је основни стимуланс за ефективно коришћење ресурса. Непостојање ренте би довело до нерационалног коришћења. У вези са ангажовањем земље као производног фактора односно улагања капитала у овај фактор и формирање његове цене треба разликовати две цене: куповну цену земље и цену закупа. Улагањем капитала у куповину земљишта, поред власништва над тим земљиштем, капиталиста стиче и монопол над коришћењем природних услова везаних за то земљиште.

Ограниченост земљишта као ресурса односно, природни монопол и монопол приватне својине одлучујуће утичу на организовање производње у пољопривреди као и на расподелу оствареног резултата. Ова ограниченост условљава узимање на обраду мање плодних парцела као и парцела са лошијим положајем у односу на тржиште. Поседовање земљишта које има природне погодности власник стиче монопол посебне врсте за разлику од тзв. природног монопола где се производња може организовати на парцелама различитог квалитета и различитог положаја. То пружа могућност земљовласнику да поред диференцијалне и апсолутне ренте присвоји и монополну ренту.

Рента је везана за феномен дохотка остварених од власништва над природним факторима-ресурсима производње. То је онај део производа земље који се плаћа за искоришћавање изворне и неуништиве снаге тла. То је цена која се плаћа за производне услуге природних фактора.

Квази рента су дохоци које остварује власник добара који су или продукт људског рада или изведена категорија економске активности, као што су закупнине за опрему, стамбене објекте или камате за финансијски капитал. Облици испољавања земљишне ренте су:

1. Диференцијална рента-настаје по основу разлике у плодности различитих парцела земљишта или пак по основу различите удаљености тих парцела од тржишта у односу на регулаторну парцелу, уз претпоставку улагања једнаких капитала на свим парцелама (диференцијална рента И); резултат различитих ефеката улагања једнаких капитала над једнаким новим парцелама или додатног улагања на истим парцелама, чији резултат није мањи од улагања на регулаторним парцелама, или као резултат улагања ранијих закупаца којим су повећана квалитативна својства земљишта, а које кроз нови закупнички уговор и повећану закупнину присваја власник земљишта.
2. Апсолутна земљина рента-постоји и на најлошијој и на најудаљенијој парцели ако су парцеле дате у закуп. Цена коштања на свим парцелама је једнака ако су све парцеле исте плодности

² Momirović, D., *Elastičnost tražnje za poljoprivrednim proizvodima*, *Ekonomika*, broj 5-6, Niš, 2007

3. Монополска земљишна рента настаје на основу постојања веома ретких природних особина или положаја одређеног земљишта, што представља одсуство могућности масовне производње неких производа. Монопол се испољава као природни монопол приватне својине.

Цена земље је одређена величином тражње за услугама које овај природни фактор може да понуди. То је фактор који своје услуге пружа у процесу производње које карактерише ограниченост ресурса. Понуда земљишта као фактора производње је нееластична. Тражња земље проистиче из повећања тражње за пољопривредним производима као резултатом коришћења услуга земљишта, тј снаге његове природне плодности. Цена земље није цена предмета који се купује, већ је израз вредности права власника земље да стиче одговарајућу ренту. Порастом ренте расте цена земље, а порастом камате опада цена земље.

Капитал као фактор производње

Тржиште капитала представља институционално организовани простор где се сусрећу понуда и тражња за капиталом. То је део финансијског тржишта на коме се новчана средства нуде и траже на дуги рок, односно на рок дужи од 1 године. Новчана средства прибављена на тржишту капитала имају дугорочни карактер, јер се улажу у капитална добра, опрему, зграде и сл. Очигледно је да је тржиште капитала специјализовано финансијско тржиште, на коме се новац-капитал тражи и нуди дугорочно. То је примарно тржиште капитала. На другом, секундарном тржишту капитала, тргује се већ емитованим дугорочним хартијама од вредности. Под капиталом у смислу предмета рада и функционисања тржишта капитала подразумевамо новчани износ одложене потрошње - штедње, при чему рок одлагања потрошње није краћи од годину дана.

Из овог произилази да стање штедње у једној држави представља основни и главни фактор од кога зависи стање капитала, а тиме и успешност функционисања тржишта капитала. Поред штедње као основног фактора стварања капитала, у савременом свету постоји и један нови облик стварања капитала познат као способност банкарско-финансијског сектора да својом “прерађивачком функцијом” трансформише новац у капитал, изменом рочне структуре новца мобилисаног у оквиру своје пасиве.

Дугорочни карактер тржишта капитала условљава да је цена капитала - камата већа него она која постоји на тржишту новца за краткорочна новчана средства. У свим државама које имају развијено тржиште капитала, то тржиште представља институционализовани простор, на коме се на организовани начин сусрећу понуда и тражња за капиталом, са свим потребним елементима неопходним за његово функционисање у тачно одређеном времену, са утврђеним правилима понашања учесника.

Као што видимо, предмет трговања на тржишту капитала је специфична роба - капитал. Његова купопродаја је могућа директно између инвеститора - власника који га “продају” и корисника - предузетника који га “купују”. Међутим, развој тржишне економије довео је до развоја купопродаје преко специјализованих посредника, како би се лакше, брже и са нижим трошковима обављале трансакције. Специфична карактеристика тржишта капитала је иницијатива корисника капитала (купца-предузетника), док услове диктира продавац, па се с правом каже да је тржиште капитала тржиште продаваца. Филозофија трговања на тржишту капи-

тала састоји се у усаглашавању интереса купаца и продаваца који симултано теже најбољем положају. Тај оптимум представља највећи могући износ подмирене тражње за капиталом и реализоване понуде капитала уз тржишне услове. Успешност остваривања основне функције тржишта капитала оцењује се на основу тога да ли је и у којој мери понуда на тржишту капитала адекватна присутној тражњи.

Тржиште капитала обухвата:

1. кредитно-инвестиционо тржиште, на коме се нуди, тражи и користи капитал у облику дугорочних инвестиционих кредита;
2. хипотекарно тржиште, на коме се капитал јавља на страни понуде или тражње у облику хипотекарних кредита и
3. тржиште хартија од вредности дугорочног карактера, тзв. ефеката.

Да би ово тржиште постојало и успешно функционисало и да би се циљеви успешно остваривали, неопходно је постојање предузетника, инвеститора, посредника, као и организованог простора, правила понашања, специфичних трговачких узанси и стручних, специјализованих кадрова. Полазна претпоставка која без сумње претходи свему овоме је стабилан економски и финансијски систем земље, стабилна и конвертибилна национална валута, поверење и обострано усаглашени интереси учесника тржишта капитала. Зато је за сваку земљу која жели да крене путем тржишне економије неопходно да најпре сачини свој програм економске стабилизације и монетарне реконструкције, чији је основни циљ стабилизација цена роба и услуга, стабилност националне валуте и девизног курса. То су основни предуслови неопходни за увођење и развој финансијског тржишта, на самим тим и тржиштима капитала.

Основни учесници на тржишту капитала су: власници капитала - инвеститори, корисници капитала - предузетници, посредници - банке и специјализоване финансијске организације и берзе, и држава - као регулатор и контролор, али и као инвеститор и корисник капитала.

На тржишту капитала у улози инвеститора (понуђача капитала) јављају се власници капитала: грађани као физичка лица, привредни субјекти, држава и парадржавне организације и институције и банкарско-финансијске организације свих облика и врста. Сви ови субјекти могу понудити одређени износ своје штедње на тржишту капитала, тако да понуду на тржишту капитала чине:

- целокупан износ штедње појединаца или сектора становништва,
- укупан износ штедње привредног сектора,
- укупан износ штедње јавног сектора и
- укупан износ трансформисаног новца у капитал.

Штедња је основни извор стварања капитала и представља одлагање трошења новоформираног националног дохотка, а основни мотив за одлагање потрошње је веће и адекватније трошење у каснијем периоду. Корисници капитала (предузетници) ће платити одређену цену (камату) за коришћење штедње (капитала), а то значи да ће власници капитала добити назад своју сада увећану штедњу. Колика ће бити дужина рока тог одлагања трошења зависи од низа објективних и субјективних фактора, као што су: висина остатка личног дохотка и акумулације, стопа очекиваних прихода у будућности, степен развијености инструмената за стимулисање штедње и степен развијености функционисања секундарног тржишта хартија од вредности.

Мотиви за штедњу појединаца могу бити различити, али је то најчешће жеља појединца да одлагањем трошења у садашњости обезбеди себи сигурнију и бољу будућност. То се изражава у штедњи ради лепше и боље будућности, ради пензије, инвалидитета и тд.

Мотиви штедне привредног сектора су разноврсни и многобројни: остварење прихода по основу штедне, одржавање оствареног степена конкурентске способности, да врши сталну модификацију своје технологије, коришћење одређених бонификација и пореских олакшица. Основни мотив штедне јавног сектора су: остваривање циљева економске политике, стварање услова за стабилан привредни развој, остваривање циљева социјалне политике и друштвене надградње и тд.

Као корисници капитала јављају се предузетници који желе да крену у реализацију одређених пројеката, улажући у будућу производњу пре него што су прикупили или уштедели у довољној количини сопствени капитал, а тржиште капитала им пружа могућност да прибаве додатни туђи капитал у виду зајма по одређеној цени. Одлика корисника капитала заснива се на рачуну рентабилности, односно оцени да ли његов пројект може бити рентабилан уз плаћања одређене камате по основу коришћења тудег капитала. Тржиште капитала омогућава брзу и успешну промену позиције учесника од корисника капитала у инвеститора и обрнуто, тако да сваки учесник може релативно лако и брзо наћи у једној или другој улози, зависно од својих циљева, личних потреба и опредељења.

Корисници капитала - предузетници су она лица и привредни субјекти који потичу из истих сектора из којих су и власници капитала, при чему се у улози корисника појављују они који имају одређене предузетничке идеје и активности, али немају довољно сопственог капитала потребног за реализацију тих пословних идеја и подухвата. Према томе, корисници су предузетници који се јављају као појединци и банкарске финансијске организације.

Укупан износ капитала који се тражи од стране свих корисника чини тражњу па тржишту капитала, а укупан износ коришћеног капитала у одведеном временском периоду чини реализовану тражњу, која само у теоријски идеалним условима је једнака укупној тражњи.

Могући су разни облици коришћења капитала од стране предузетника које можемо сврстати у две основне категорије: коришћење капитала у облику зајмовног капитала и у облику власничког - акцијског капитала.

Зајмовни капитал је облик коришћења капитала у коме се корисник капитала - предузетник појављује у улози дужника, а власник капитала у улози повериоца, између којих се ствара кредитни однос. Овај кредитни однос може бити успостављен непосредно између повериоца и дужника, а може и посредно преко посредника - банке или неке друге финансијске организације. Зајмовни капитал може се појавити у облику: инвестиционог кредита, хипотекарног кредита и дугорочног зајма. Под инвестиционим кредитом подразумевамо сваку врсту дугорочног кредита без обзира на намену, начин коришћења, одобравања и враћања, а који за обезбеђење од кредитног ризика нема хипотеку, већ неко друго покриће. Под хипотекарним кредитом подразумевамо само ону врсту дугорочног кредита који је од кредитног ризика обезбеђен хипотеком. Под дугорочним зајмом подразумевамо сваку врсту дугорочног кредита који је обезбеђен емисијом дугорочних хартија од вредности. Ови дугорочни зајмови су најзначајнији део тржишта капитала, док инвестициони и хипотекарни кредити чине мањи део у односу на укупан обим трансакција са зајмовним капиталом.

Власнички или акцијски капитал је облик коришћења капитала где се предузетник - корисник капитала јавља у улози примаоца - будућег власника капитала, а садашњи власник капитала у улози даваоца - будућег управљача и примаоца дивиденде. Корисник акцијског капитала, његов будући власник, је привредни субјекат основан као акционарско друштво које оснивањем постаје власник акционарског,

односно оснивачког капитала. Акцијски капитал представља укупан износ капитала обезбеђен емисијом акција као хартија од вредности власничког карактера. Овај капитал је у целини власништво акционарског друштва и састоји се из оснивачког или акционарског капитала који је власништво акционара који су располагање и коришћење тог капитала пренели са себе на акционарско друштво и капитал у свим облицима који је искључиво власништво акционарског друштва. Оснивачки капитал обезбеђује се једино емисијом и плсаманом акција и једнак је номиналној вредности укупно емитованих акција.

Као трговина капитала сматра се трговина ликвидним новцем расположивим у року дужем од једне године. Другим речима, тржиште капитала представља институционално организовани простор са свим потребним елементима неопходним за његово функционисање у тачно одређеном времену, као и правила понашања учесника.

Основна функција тржишта капитала је управо та да врши стално окупљање имаоца и тражиоца капитала на одређеном месту и у одређено време. У тржишно развијеним земљама начин функционисања, банкарске операције и технологија рада на тржишту капитала одвијају се на основу јасног пословног кодекса, морала и добрих пословних обичаја.

Ефикасност тржишта капитала сваке земље под утицајем је:

- акумулиране штедње,
- развијености банкарског система,
- подстицаја штедње пореском политиком земље,
- развијености дугорочних ХоВ,
- развијености берзи на којима се тргује дугорочним ХоВ,
- ефикасности тржишта новца,
- укупне стабилности земље и
- самог тржишног амбијента и његове развијености.

Понуду капитала представљају сва расположива новчана средства у дужем року од године дана. При том, овде мислимо на сву суму капитала који потиче из неколико извора, као што су:

- сви видови штедње, као одложена потрошња
- сви облици трансформације мобилисаног новца у капитал банака и зајмови у иностранству.

Сматра се да је најважнији примарни извор капитала – онај који потиче из штедње, као одложене потрошње друштва. Штедња као одложена потрошња друштва, се формира у сектору становништва и у оквиру привредног и друштвеног сектора земље. Колика ће бити та дужина одлагања трошења зависи од низа објективних и субјективних фактора, од којих су најзначајнији следећи: стопа остатка личног дохотка и акумулације, стопа очекиваног прихода у будућности, степен развијености инструмената за стимулисање штедње. Обим штедње зависности је од многих околности као што су: примања становништва и њихова мотивисаност да штеде, висина и расподела нето добитка као новостворене вредности и функционисање секундарног тржишта.

Примања становништва и њихова мотивисаност да штеде у директној је зависности од другог чиниоца, тј. од висине и расподеле оствареног нето добитка. Већа маса нето добитка основна је претпоставка већих примања, тз. зарада запослених и при неизмењеним условима расподеле. Мотиви за штедњу грађана значајан су чинилац штедње. Сматра се да јачи мотиви за штедњу смањују флексибилни део текуће потрошње и повећавају штедњу. Сама мотивисаност може бити

материјална и нематеријална. Материјални мотиви појединца су изражени у жељи за богаћењем и капиталисањем ради увећања личне имовине, као и ради боље и срећније будућности своје породице. Од нематеријалних мотива треба поменути жељу појединца да одлагањем данашњег трошења обезбеди себи срећнију, безбеднију и бољу будућност.

Постоје и мотиви штедње привредног сектора. Они су разноврсни и многобројни: остварење прихода по основу штедње, одржавање достигнутог нивоа конкурентске предности уз перманентну модернизацију и усавршавање своје технологије, остваривање финансијске самосталности и независности, коришћење одређених бенефиција и пореских олакшица, итд. А примарни мотиви штедње јавног сектора су: остваривање циљева економске политике, стварање услова за стабилан привредни развој, остваривање циљева социјалне политике и друштвене надградње, остваривање прихода по основу штедње, итд. Поред ових стимулативних, постоје и дестимулативни фактори штедње, као што су: политичка, економска и монетарна нестабилност, неконзистентан и нестабилан порески систем, административна јавна и нестабилна политика каматних стопа, неразвијеност финансијско – банкарског система, итд.

Висина и расподела нето добитка је веома важно питање којим треба да се бави менаџмент предузећа. Менаџмент, поред тога што мора истрајавати борби за повећање нето добитка, подједнако мора да ради и на усавршавању методе за његову расподелу. Ако је то за предузеће услов опстанка, раста и будућности развоја и ако му већи остварени нето добитак значи могућност да се при његовој подели више издваја за јачање материјалне основе – капитала, онда је то и сасвим разумљиво.

Очекивања су банке да има максималан број депонената који су међусобно пословно повезани и са ороченим депозитом, јер су тада веће и могућности да ће депозити бити одржавани на истом нивоу, или да ће расти. Тада постоји могућност различитих рокова доспећа многих пословно повезаних депонената у међусобним трговањима, јер ће се трговати без изласка новца из банке. Све то даје за право банкама да ће у својим у рачуницама успети у трансформацији постојећих депозита у капитал, ради његовог пласмана у виду дугорочних кредита и повраћаја у виду новог капитала као дугорочног извора финансирања. Ако дође до повећаног подизања новца са депозита него што је разлика између укупних депозита.

Прибављање капитала у иностранству врши се најчешће у виду кредита и улагањем у домаћа предузећа на власничкој основи. Прибављање капитала на овај начин везано је за профитабилност улагања у домаћа предузећа, та за сигурност и стабилност макроекономског и политичког система земља.

Прибављање капитала из иностранства кредитним путем у тренутку прибављања повећава домаћу понуду капитала, док је у тренутку повраћаја смањује. Задживање путем кредита носи ризик сваке врсте, а пре свега због економске зависности од света, због превелике задужености, опасности од инфлаторних губитака, те ради инфлације трошковног карактера.

Док се прибављањем капитала путем иностраних кредита повећава домаћа понуда капитала, а при повраћају иста смањује, дотле се при прибављању капитала на власничкој основи понуда капитала само повећава, а не смањује, јер нема отплате и повраћаја главнице уложеног капитала.

Укупно формиран капитал по наведеним основама не чини понуду капитала на тржишту. Она се само смањује за износ самофинансирања реалне активе власника капитала. Исто важи и за појединце, кад формиран капитал из одложене текуће потрошње улажу у куповину трајно потрошних добра (стан, кућа, меха-

низација пољопривредника и сл.). Тај део капитала иде на уштрб укупне понуде капитала на тржишту.

Ако довољно не познајемо развојне факторе и различите начине њиховог коришћења нећемо моћи реализовати до краја, мерено количински и временски, постављене циљеве привредног и друштвеног развоја. То важи посебно за новац и финансије.

Штедише које располажу слободним новчаним средствима уступају их у одређеном року оним лицима којима та средстава недостају уз уговарање периода коришћења средстава и накнаде за то, у виду камата. Отуда се и штедња дефинише као део текућег добитка који се жртвује, одговарајућу камату, која се за то добија у циљу повећања имовине у будућем периоду. Висина камате зависи од бројних фактора међу којима су најзначајнији понуда и тражња новца и капитала и профит који се добија пласманом капитала, али и од стопе приноса реалних инвестиција, кретања цена, спекулативних трансакција и др.

Равнотежа на тржишту капитала успоставља се као и на другим тржиштима на којима влада конкуренција. Тржиште (зајмовног) капитала формира односе понуде и тражње финансијског капитала. У савременим привредама је развијен банкарски систем као финансијски посредник израду зајмодавца (понуде) и зајмопримца (тражње) финансијских средстава. Банке врше концентрацију новчаних средстава (неутрошених доходака) и пласирају их на финансијском (кредитном) тржишту, уз одговарајуће тржишне услове (камате, рок, намена). На тржишту капитала камата се формира из односа понуде и тражње зајмовног капитала.

Равнотежа на тржишту зајмовног капитала се успоставља када се уз дату каматну стопу изједначе понуда и тражња капитала на финансијском тржишту. Каматна стопа као цена зајмовног капитала елиминише претерану тражњу зајмовних средстава (када се повећава), односно стимулише тражњу капитала када се снижава. Тако се у стабилној привреди, односно у привреди у којој постоји позитивна реална каматна стопа осцилацијама каматне стопе успостављају односи понуде и тражње капитала.

Носиоци штедње доносе одлуке о трошењу дохотка, односно о одложеној потрошњи (штедњи) према њиховој временској преференцији. Ако оцене да ће им неутрошени доходак убудуће донети већу добит од садашње потрошње тог дохотка, они ће се одлучивати за штедњу.

Преференција штедње ће бити позитивна. Уколико носиоци дохотка оцене да им се садашња потрошња висе исплати од штедње, они ће доходак утрошити, чиме ће преференција штедње бити негативна. У економији се такве преференције називају склоност штедњи, односно склоност потрошњи.

Економски субјекти, носиоци капитала (штедње) су банке и институционални инвеститори.

Они теже да оплодњом капитала остваре позитиван економски ефекат. Банке располажу капиталом који су прикупили путем депозита, штедње и приходима од других банкарских услуга. Институционални инвеститори (инвестициони фондови, пензиони фондови) располажу капиталом својих оснивача. Пласирањем ових средстава уз одређену камату (која је редовно виса од пасивне коју плаћају власницима доходака) они осигуравају оплодњу тог капитала. Смисао формирања финансијског капитала је не само концентрација средстава, већ њихов пласман у профитабилна улагања. Профитна стопа (профит) требала би бити већа од каматне стопе.

Тржишна цена акције у потпуно сигурним и извесним условима пословања своди се на садашњу вредност, која се добија на основу дисконтовања будуће вредности акције по одговарајућој стопи. Ризик од улагања у акције чија се цена тешко

може предвидети у будућности као и профит корпорације је редовно присутан. Стопа приноса на акције је неизвесна, јер је и профит акционарског друштва неизвесан. Односи понуде и тражње су неизвесни и непредвидиви, налазе се и под деловањем читавог низа неекономских фактора, тако да су шокови на тржишту могући. Неизвесност је повезана са ризиком улагања.

Тржиште рада

У условима потпуне конкуренције понуда рада и тражња за радом у слободној тржишној игри, на тржишту рада одређују равнотежни ниво надница. У условима непотпуне конкуренције на тржишту рада се јављају радници (синдикати), послодавци (удружења) и држава. Сви они су фактори који вештачки ограничавају понуду рада и тражњу за радом, супротно слободној тржишној утакмици којом се одређује равнотежни ниво надница. Закон понуде – што је цена рада већа понуда је већа. Закон тражње – што је цена рада већа тражња је мања.

Тржиште рада највише показује своју несавршеност. Држава одређује минималну цену рада, одређује број радних сати, право на годишњи одмор и на тај начин држава вештачки смањује понуду рада. Затим су ту синдикати који се колективно боре против послодаваца, имиграционе баријере за земље ИИИ света. Тржиште рада је одличан пример тржишне несавршености.

Спремност радника да нуде рад на официјелном тржишту рада зависи од висине нето плате уз значајни помоћни услов оптималности поделе укупног времена на време рада и слободно време. Укупна понуда рада је сасвим одређена колективним уговорима. Плата као тарифна категорија је везана за дневно, недељно или месечно радно време. То значи да радник који нуди рад на официјелном тржишту рада мора да прихвати услове колективног уговора који се свде на плату и радно време независно од појединачне воље радника.

Понуда и тражња на тржишту рада (официјелном и неофицијелном) изражавају се бројем јединица рада који се добија множењем броја радника и броја радних сати. Краткорочно посматрано, број радника може да се третира као дата величина. Појединачни радник нуди рад на официјелном тржишту рада све док је нето плата, одређена колективним уговором, већа од износа који се добија за случај незапослености. Под овом (реалном) претпоставком укупна понуда рада мерена јединицама рада је константна, тј. не зависи од нивоа плата.

Тржиште представља свеукупност односа понуде и тражње. Одређеној понуди кореспондира већа или мања тражња. Тражња за радом на официјелном тржишту рада зависи искључиво од висине плате, тако да функција тражње има негативни нагиб. Људски капитал понудом на тржишту рада постаје извор међусобне синтезе и могућности употребе ако се имају у виду бројне околности економских критеријума. Целина превазилажења хетерогености, неусклађености и разлика у карактеру и садржају људског рада одређује се у квалитету производа и услуга, у способности да знање употреби целину расположивог капитала.

Знање постаје снага појединог људског капитала у међуповезаности, производној синтези али и као претпоставка комбинације траженог квалитета и количине тј. корисности произведеног добра и услуге. Овде тржиште одмерава – пореди са другим произведеним добром (услугом). Људски капитал максимизира целокупну корисност и тимску циљну функцију у условима егзистенције таквог тржишта рада које испољава све претпоставке покретљивости, конкуренције, понуде рада и других фактора који задовољавају критеријуме потражње.

Знање је тешко надоместити другом врстом и формом капитала. Тржиште рада треба организовати и припремити тако да повећање тражње за новим људским капиталом не значи притисак на већ запослене и висину њихових надница односно плата. Сами економски критеријуми и трошкови нове врсте људског капитала имају свој промер како у искуственим критеријима власника капитала, тако и у „очекиваним вредностима доприноса“, у јединству са већ запосленима и економском ефикасношћу других фактора производње. Знање новозапослених се сједињује у целину ефикасности и квалитета, а иновације знања у колективима од променљивости других сегмената капитала.

Истовремено је оправдана и законита замена радника у складу са структуром капитала, очекиваним иновацијама, критеријумима тога тржишта и производње. То се односи и на читаве групе радника које су по разноврсним критеријима сврстане у „неупотребљив капитал“. У овим условима долази до активности везаних за оцену услова, могућности и форми отпуштања већ запослених радника. Потребно је код отпуштања радника проследити владајуће нормативне, економске, социјалне, синдикалне и друге критерије. Нужно је уважити чињенице да они радници који треба да буду отпуштени, као и њихови синдикати, нису пасивни учесници, а још мање „слободни стрелци“ и са аспекта радно-правне заштите безнадежни случајеви.

Уважавање међуутицаја и непосредне повезаности инфлације, незапослености, стабилности цена, оживљавања производње, уважавања продуктивности и других критеријума тржишта, раста и развоја од посебног су значаја за креаторе економске политике. Намећу се у обличју законитих тенденција, као критеријуми успешности и домета низа опредељења, циљева и резултата носилаца, односно ефеката једне власти у целини. Покушаји остваривања економске политике изван ових опредељења дугорочно носе низ негативних ефеката, а посебно угрожавају економски развој и социјални положај велике већине становништва.

У целини реформи система и политике, напуштање фетиша „пуне запослености“ као циљне оријентације или пак обезбеђења услова за овладавање економских критерија „природног нивоа незапослености“ представља предуслов заживљавања законитости деловања тржишта рада. Поставља се као предуслов отклањање свих препрека мобилности радне снаге, имајући у виду и међународну компоненту „решавања“ проблема незапослености.

Нерегуларно тржиште рада обухвата следеће делове радно способног становништва:

1. запослени који осим свог званичног радног односа (из кога се алиментира социјално, здравствено, пензионо осигурање) имају додатан радни ангажман на бази кога се не уплаћују поменуте обавезе,
2. незапослени који, иако примају бенефиције због таквог статуса, налазе посао на црном тржишту рада,
3. лица која осим примања из разних државних фондова (пензионери, студенти са кредитима и си) остварују додатну зараду из рада на илегалном тржишту,
4. званично неспособни за рад (инвалиди, непунлетна лица) који постају способни за рад на црно. У свим случајевима може да се направи директна веза између висине прихода из легално оствареног статуса (плате, пензије, надокнаде за незапослене, инвалиднине, стипендије) и прихода од скривених радних ангажмана. Тако ће рад на црно бити мањи ако су ова давања већа.

На неофицијелном тржишту рада не постоје наведена ограничења везана за колективне уговоре, те је понуда рада позитивна функција плата. Доња граница у висини плата је сада изнад границе при којој почиње да се нуди рад на званичном

тржишту. Штавише, та граница је и изнад нето плате која се остварује колективним уговором. Разлози за то леже у својеврсном ризику рада на црно, као и у додатним трошковима тражења посла, укључујући и информације.

За предузећа која запошљавају раднике без пријављивања надлежним органима постоји ризик санкционисања те илегалне радње. Због тога ће она потраживати рад на црно само при плати која је нижа од максималне висине плате која је одређена колективним уговором. Са падом плате повећаваће се тражња за радом на црно.

Закључак

Тржиште фактора производње је тржиште земље, рада и капитала. Фактори производње имају своју цену. За земљу се плаћа рента, за рад се плаћа надница а за капитал камата.

Људи се баве економским активностима тј. производњом, потрошњом, расподелом и разменом ради задовољења својих потреба. Са повећањем потреба долази до смањивања ресурса којим се те потребе задовољавају. Из овог разлога економија као наука налази методе који омогућавају да се трошењем што мање количине ресурса задовољи што већи број потреба.

Тржиште представља арену у којој се сучељавају носиоци понуде и носиоци тражње. У зависности од самог функционисања тржишта зависи тржишна економија неке земље. Тржиште је синоним за ред, а мозак функционисања тржишне економије је тржиште капитала и хартија од вредности. Мора да постоји ефикасна заштита приватне својине (органи који штите приватну својину) и регулисање својинских облика (приватизација). Ако ово функционише долази до уласка страног капитала и побољшања тржишта што доводи до побољшања животног стандарда. Циљ сваког тржишта је да се уз што мањи трошак оствари што већи приход а преко различитих тржишних сегмената.

Литература

- Богићевић Миликић, Б., «Менаџмент људских ресурса», Економски факултет, Београд, 2008.,
- Драгишић Д., «Политичка Економија», Економски факултет, Београд, 1994
- Јакшић, М., Пејић, Л «Развој економске мисли», 2001
- Китановић, Д., «Основи економије», Економски факултет, Ниш, 2009.
- Момировић, Д., Еластичност тражње за пољопривредним производима, Економика, број 5-6, Ниш, 2007
- Мрдак, Г., «Стратегија инвестиције развоја», Врање, 2004.,
- Мрдак, Г., «Основи економије», Врање, 2006.,
- Мрдак, Г., «Банкарство у транзицији», Економика, Ниш, 2005.,
- Серјевић, В., «Политичка економија», Ниш, 2000.,
- Сокић, С., «Економија за транзиције 2003», Факултет политичких наука, Београд,
- Стојановић, Б, Мрдак, Г., «Тржишна економија», Врање, 2006.,

